

Muistio luovutettu peruspalveluministeri Paula Risikolle 24.6.2008

JAKELU

Seminaarin osanottajat
Sosiaali- ja terveysministeriö
Valtioneuvoston kanslian politiikkaohjelmat
Stakes
Elämäntapaliitto
EAPN-Fin (Köyhyyden ja syrjäytymisen vastainen verkosto)
SATA-komitea
KASTE-ohjelma
HYVA (Hyvinvointivaltion vaalijat)
Teroka
Tiede, taide ja köyhä kansa ry

KUKA KUUNTELEE KÖYHÄÄ?

Seminaariraportti 10–11.4.2008 – 10 teesiä köyhyydestä

Sakari Hämmnen, Anna-Maria Isola, Jouko Karjalainen, Meri Larivaara, Juha Mikkonen, Reetta Ruokonen ja Lauri Vuorenkoski

TAUSTAA

”Numeron voima, sanan valta - kuka kuuntelee köyhää?” -seminaarissa Stakesissa 10.–11.4.2008 kohtasivat asianosaiset, sosiaali- ja terveysalan työntekijät ja opiskelijat sekä erilaisilla tutkimusmenetelmillä köyhyyttä ja huono-osaisuutta erittelevät tutkijat. Seminaarin järjestivät Stakes, Elämäntapaliitto sekä Tiede, taide ja köyhä kansa ry.

Tämän seminaariraportin keskeinen taustahavainto on, että köyhyys- ja huono-osaisuuskeskustelua on julkisuudessa hallinnut perin voimakas kiinnittyminen ns. tuloköyhyysmittariin. Tällainen mitaustapa perustuu pelkästään tulojakotilastoon, ja näin ollen esimerkiksi välttämättömien menojen huomioiminen saati köyhyyden kokemuksellinen merkitys eivät mainittuun arviointitapaan mahdu.

Uudenlaiset näkökulmat nousevat harvoin julkiseen keskusteluun. Köyhyyttä on kuitenkin tutkittu varsin monipuolisesti myös laadullisen tutkimuksen menetelmillä ja köyhyyden kokemuksia on kerätty muun muassa kirjoituskilpailun avulla. "Arkipäivän kokemuksia köyhyydestä" -antologia (Avain 2007) on koottu näistä kirjoituksista.

Seminaarin järjestelyistä vastannut työryhmä on koostanut keskusteluista sekä osallistujien jälkikäteen lähettämistä kommentteista seuraavat kymmenen teesiä suomalaisesta nykyköyhyydestä.

10 TEESIÄ KÖYHYDESTÄ

1. Eroon alueellisista eroista

Köyhyyden ja huono-osaisuuden jakaantumisen alueelliset erot ovat Suomessa suuret ja alati kasvamassa. Erityisessä vaaravyöhykkeessä ovat Itä- ja Pohjois-Suomi, joskin taannehtivia alueita löytyy Suomen eri osista. Samaan aikaan köyhyys ja vauraus kärjistyvät vaurailta alueilla, kuten pääkaupunkiseudulla.

Meillä ei ole riittävästi tietoa esimerkiksi köyhyyden alueittaisesta vaihtelusta ja sen muutoksista. Olemassa oleva tieto kertoo erojen kasvusta. Ratkaisuksi ei voida yksin tarjota maan sisäistä muutto-liikettä.

- Niin alue-, maaseutu-, tiede- ja koulutus- kuin elinkeinopolitiikassa on kiinnitettävä huomiota kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien ihmisten tilanteisiin.
- Sosiaali-, terveys-, ja työvoimapolitiikkaa on arvioitava uudelleen pitäen silmällä kaikkein vaikeimmassa asemassa olevien ihmisten tilanteita ja oikeuksia.
- Köyhyyden torjumiseksi ja sen vähentämiseksi tulee luoda köyhyyden politiikkaohjelma, jotta ongelmaan voitaisiin vaikuttaa mahdollisimman monelta suunnalta.

2. Perusturva kuntoon

Köyhyys ja huono-osaisuus ovat ilmiöitä, jotka ovat ymmärrettävissä meneillään olevan maailmanlaajuisen työn, tuotannon ja työnjaon muutoksen yhteydessä. Kysymys on toisaalta ”osaamistalouden” asettamista mahdollisuuksista ja vaatimuksista ja toisaalta ihmisten perustarpeisiin liittyvän ruoan, veden, energian ja hoivan saatavuudesta ja hinnasta.

Tarvitaan rohkeutta kysyä, voidaanko palkkatyön ja palkallisen elämän katsoa olevan riittävä ja ainoa ratkaisuvaihtoehto. Entä ylläpidämmekö ja rakennammeko yhteiskuntaa, jossa työelämästä syrjäytyminen syrjäyttää muillakin elämänalueilla?

- Kysymystä perustulosta on tarkasteltava mahdollisimman laajasti työn, tuottavuuden, rikkauten ja köyhyyden näkökulmasta.
- Riittävä perustulo vapauttaa voimavaroja ja edistää yksilön edellytyksiä kohentaa elintasoaan palkkatyöllä tai toimia yleishyödyllisten asioiden edistämiseksi.
- Pitkäaikaistyöttömien tilanteen parantamiseksi on laadittava henkilökohtaisesti räätälöityjä ohjelmia, jotka eivät perustu ainoastaan rangaistuksiin, vaan sisältävät myös houkuttimia. Suunnittelutyöhön on otettava mukaan asianomaiset aidosti tasaveroisina yhteistyökumppaneina.
- Perusoikeuksien toteutumisen turvaamiseksi tulee luoda seurantajärjestelmä.

3. Pienet asiat vaikuttavat

Näyttöön perustuvasta lääketieteestä lainattu vaikuttavuuskäsite ei ole sellaisenaan siirrettävissä sosiaalipalveluiden ja mielenterveyspalveluiden kenttään, jossa työn vaikutukset ovat monimutkaisia ja kietoutuvat yksilön elämän muihin ilmiöihin.

Nykytilanteessa toiminnan vaikuttavuutta arvioidaan liian usein täyden toimintakyvyn palauttamisen kautta (esimerkiksi työtön työllistyy tai päihdeongelmainen raitistuu). Tämä johtaa vaikeiden tapaus-ten ohittamiseen, sillä kevyemmistä ja helpommista tapauksista saa enemmän tehokkuuspisteitä.

- Vaikuttavuuden mittapuut tulee suhteuttaa käsillä oleviin ongelmiin ja niitä tulee kehittää yhteistyössä käytännön työtä tekevien ja sekä asiakkaiden kanssa eikä pelkästään ylhäältä käsin hallintovirkamiesten toimesta.
- Vaikuttavuus on voitava määritellä sekä määrällisin että laadullisin mittarein osavaikutusten avulla.

4. Laatua tutkimukseen

Syrjäytymistä kuten köyhtymistä voidaan tarkastella määrällisesti, mutta selviytymistä voidaan ymmärtää kunnolla vain laadullisesti.

- On panostettava laadulliseen tutkimukseen, joka tuo tietoa vaikeassa asemassa olevien ihmisten selviytymisestä. Tuloksia on syytä lukea tarkasti, ja niiden pohjalta on ryhdyttävä tarpeellisiin toimenpiteisiin riittävän varhaisessa vaiheessa.
- Yhtä tärkeää on tilastollisen lukutaidon kehittäminen.
- Tarkkailtavien ilmiöiden kehitystä seurattaessa on erittäin tärkeää, mikä valitaan vertailuajankohdaksi. Esimerkiksi laman jälkeisen poikkeusvuoden 1996 valitseminen vertailuvuodeksi, vaikkapa toimeentulotukimenojen kehitystä arvioitaessa, on harhaanjohtavaa.

5. Vaikeneminen ei ole kultaa

Perusturvan uudistamista mietitään ja kehitetään nyt komiteassa, mikä on hyvä asia. Silti on olennaista kysyä, mikä on tätä kehittämistä ohjaava peruseriaate? Sekö, että työnteon on aina kannatettava tai että työnteon on oltava aina parempi vaihtoehto? Tarkoitetaanko tällä vain palkkatyötä? Entä tarkoitetaanko tällä työtä riippumatta siitä maksettavasta palkasta?

- Sosiaaliturvan uudistamiskomitean työstä tulisi kertoa hankkeen eri vaiheissa julkisesti.
- Perusturvan taso on nostettava niin hyväksi, että leipäjonot purkautuvat.
- Työstä on aina maksettava niin hyvä palkka, että se takaa kohtuullisen toimeentulon. On pidettävä huoli siitä, ettei Suomeen olla synnyttämässä työssäkäyvien köyhien uusluokkaa.
- Verotettavan tulon alaraja on nostettava EU:n köyhyysrajaan.
- Maahanmuuttajien kotouttamispolitiikkaa tulee kehittää köyhyyden ja huono-osaisuuden vähentämiseksi. Työmarkkinoilla ei tule sallia maahanmuuttajien työvoiman halpamyyntiä.
- Köyhyysloukkujen syntymistä ei tule sallia. Esimerkiksi vammaisten kohdalla kolmen maksukaton yhdistäminen vaikeuttaa yksilön asemaa, jos yhdistetyn maksukaton summa kohoaa ylitse aikaisempien yksittäisten maksukattojen.

6. Yksineläviä ei saa sivuuttaa

Toimeentulotuen hakijatalouksista on yksineläjiä noin 70 prosenttia. Yksineläjien tilanne jää usein vähäiselle huomiolle, vaikka heidän osuutensa kaikkein vaikeimmissa tilanteissa elävistä ihmisistä on suuri. Kyse on eriarvoistavista yhteiskunnallisista rakenteista, kuten tulonsiirroista ja elinkustannuksista. Järjestelmällinen tieto yksinelävien tilanteesta puuttuu.

- Yksinelävien köyhyyttä on tutkittava.
- Yksinelävien tukeminen on nostettava painopisteeksi työvoima-, päihde- ja mielenterveyspalveluissa sekä kuntien sosiaalityössä.
- Sosiaalityöntekijöiden koulutuksessa yksinelävät tulee sisällyttää erityishuomiota vaativaksi ryhmäksi yhdessä perheiden ja ikääntyvien kanssa.

7. Työvoimahallinto työn välittäjäksi

Sosiaalityötä määritellään koko ajan uudelleen erilaisilla hallinnoivilla linjauksilla, joihin sosiaalityöntekijät eivät voi vaikuttaa. Työvoimahallinnon vaikeimmat asiakkaat on siirretty sosiaalitoimen asiakkaiksi. Vaikuttavuuden mittapuuksi on nostettu asiakkaiden työmarkkinakelpoisuus. Asiointi sosiaalitoimistossa tapahtuu kohta pelkästään kirjallisen käsittelyn kautta.

- Työvoimahallinnon on otettava vastuu myös kaikkein vaikeimmin työllistyvistä asiakkaista.
- Asiakirjat ja hakemuslomakkeet on saatava selkokielisiksi.

8. Terveyserojen vähentäminen

Vähävaraiset sairastavat keskimäärin enemmän ja tarvitsevat terveydenhuollon palveluita kipeämmin kuin paremmin toimeentuleva väestö. Tosiasiassa he käyttävät palveluita vähemmän, ja heidän käyttämänsä palvelut ovat vaikeammin tavoitettavissa kuin esimerkiksi työssäkäyvien saatavilla olevat työterveyspalvelut tai paremmin toimeentulevien ulottuvilla olevat yksityissektorin palvelut.

Sekä työterveyspalveluita että yksityissektorin terveydenhuoltopalveluita tuetaan julkisin varoin. Hyvin vähävaraisille pienetkin terveydenhuollon asiakasmaksut saattavat muodostua ongelmaksi. Tällöin asiakasmaksut eivät palvele alkuperäistä tarkoitustaan järkeistää perusterveydenhuollon palvelujen käyttöä, vaan niistä tulee este tarpeellisenkin hoidon ja ennaltaehkäisevien palvelujen saamiselle.

- Julkisen sektorin perusterveydenhuollon asiakasmaksuista tulee luopua.
- Terveydenhuollon julkisen rahoituksen monikanavaisuudesta on luovuttava, jotta järjestelmää voidaan kehittää yhtenä kokonaisuutena oikeudenmukaisempaan suuntaan.
- Julkisten terveyskeskuspalvelujen tulee olla yhtä saatavilla kuin työterveyshuollossa.

9. Sosiaalinen liikkuvuus

Pohjoismaiden onnistuneessa köyhyyden torjunnassa tärkeässä osassa on ollut vahva sosiaalinen liikkuvuus. Kaikkien ulottuvilla ollut peruskoulujärjestelmä on mahdollistanut sosiaalisen liikkuvuuden.

Koulutuksen merkitys vain korostuu ”osaamistaloudessa” entisestään. Lapset eriarvoistuvat usein jo peruskoulun alkuvuosina. Lukio voi muodostua vedenjakajaksi, sillä lukion käynnin kalleus (kalliit oppikirjat) voi muodostua ylivoimaiseksi esteeksi vaikeassa asemassa olevien perheiden lapsille.

- Opetusta tukevaa toimintaa on resursoitava peruskoulun alaluokilta lähtien eriarvoistumiskehityksen ehkäisemiseksi.
- Oppilashuolto on monessa kunnassa rempallaan. Se on otettava valtion tiukempaan seurantaan, ja on kehitettävä keinoja velvoittaa kuntia järjestämään se riittävällä tasolla.
- Toisen asteen oppikirjat ja muut opetusmateriaalit on saatava ilmaisiksi. Myös muista oppimisen edellytyksistä kuten koulumatkoista ja terveellisestä kouluruokailusta on huolehdittava.

10. Kuka kuuntelee köyhää?

Erilaiset omaelämäkerralliset kirjoitukset osoittavat, että kaikkein vaikeimmassa asemassa olevat kykenevät pohtimaan ja arvioimaan omaa tilannettaan. Vaikeissa tilanteissa elävillä ihmisillä ei ole riittävästi mahdollisuuksia tuoda kokemuksensa ja tietämyksensä polttavista ongelmistaan julkiseen keskusteluun. Mieli-pidelehdistö on tärkeä väylä muutoin syrjään jäävän tiedon välittämisessä. Niiden ilmestyminen on kuitenkin miltei aina julkisen vallan tuen kuten mieli-pidelehtituen varassa.

- Mieli-pidelehtien tukea on nostettava, jotta voidaan kasvattaa kansalaisten vaikuttamismahdollisuuksia ja tukea heidän osallisuuttaan yhteiskunnassa.
- Onko aika perustaa Kuka kuuntelee köyhää? -verkkolehti?

JATKOTOIMET

Edellä olevat teesit on esitetty keskustelualoitteina. Niiden avulla pyrimme tuomaan päiväjärjestykseen erilaisia näkökulmia suomalaisen hyvinvointivaltion kehittämiseksi. Näemme sellaiseksi muun muassa Hyvinvointivaltion vaalijat ry:n (HYVA) aloitteet tai Suomen köyhyyden ja syrjäytymisen vastaisen verkoston EAPN-Finin toimenpide-ehdotukset lapsiperheiden köyhyyden vähentämiseksi.

Seminaarin saama kiinnostus sekä siitä annettu palaute näyttäisivät velvoittavan asiasta kiinnostuneita jatkokeskustelujen ja keskustelufoorumien luomiseen. Seminaarin intensiivinen ja työskentelevä ote sekä siitä saatu palaute viittaavat siihen, että keskusteluja on syytä jatkaa esimerkiksi keväällä 2009 "Kuka kuuntelee köyhää II"- seminaarin muodossa. Sen tavoitteena voisi olla kirjan tai artikkelien sarjan julkaiseminen. Ensimmäinen seminaaria valmisteleva kokous on 28. elokuuta klo 14.

Asianosaisten äänen kantavuuden lisäämiseksi tarvitaan kuitenkin myös muita julkisia foorumeita. Eräs sellainen voisi olla edellä mainittu "Kuka kuuntelee köyhää"-(verkko)lehti. Se voidaan käynnistää myös yhteistyössä muiden toimintaryhmien kanssa. Myös olemassa olevat pienlehdet ovat hyviä areenoita keskustelun jatkamiselle. Lisäksi yhden areenan voisi tarjota EAPN-Finin kaavailema vuorovaikutteinen toimintahanke.

Helsingissä

24. päivänä kesäkuuta 2008

Sakari Hänninen	sakari.hanninen[at]stakes.fi	0400 661 720
Anna-Maria Isola	anna-maria.isola[at]helsinki.fi	046 810 3877
Jouko Karjalainen	jouko.karjalainen[at]stakes.fi	040 547 5723
Meri Larivaara	meri.larivaara[at]stakes.fi	044 534 0152
Juha Mikkonen	juha.mikkonen[at]elamantapaliitto.fi	050 527 4780
Reetta Ruokonen	reetta.ruokonen[at]elamantapaliitto.fi	044 346 3626
Lauri Vuorenkoski	lauri.vuorenkoski[at]stakes.fi	044 563 0556

Tämä muistio on nähtävillä verkko-osoitteessa: www.koyhyyskirjoitukset.org